REVIEW: Zoltán Rostás, Scrisori inedite adresate lui Dimitrie Gusti

Antonio MOMOC

Universitatea din București, Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării
University of Bucharest, Faculty of Journalism and Communication Studies
Personal e-mail: antonio.momoc@fjsc.ro

Abstract: The volume "Unprecedented letters addressed to Dimitrie Gusti" captures the world of the interwar Romanian village and episodes from the daily life of the monographers in 40 unpublished letters. It includes an introduction, notes and comments signed by sociologist Zoltán Rostás. The first part comprises the letters addressed by the villagers from Drăguș to Gusti between 1929-1954, while the second part reveals 26 letters sent by Traian Herseni between 1927-1942 to his mentor, the sociologist Dimitrie Gusti. The volume ends with 8 letters sent by other foreign disciples and researchers to the founder of the Sociological School in Bucharest. The letters reveal uknown facts about the inner organisational conflicts within the Monograhy School.
Keywords: Sociological School of Bucharest, social history, alternative history of sociology, monography

Citation suggestion: Momoc, Antonio. „REVIEW: Zoltán Rostás, Scrisori inedite adresate lui Dimitrie Gusti". *Transilvania*, no. 1-2 (2022): 125-128.
https://doi.org/10.51391/trva.2022.01-02.16.

Volumul *Scrisori inedite adresate lui Dimitrie Gusti* scoate la lumină informații noi, de context, de atmosferă și de adâncime, despre organizarea și funcționarea Școlii Sociologice de la București, despre relațiile de comunicare internă, despre conflictele organizaționale, despre constrângerile mediului extern asupra Școlii monografice, despre lipsurile financiare și condiția socială modestă a celor mai mulți dintre membri, dar și despre invidiile sau ambițiile personale, de cercetare și de carieră, ale unora dintre discipolii cei mai apropiați de profesorul Gusti. Cu publicarea acestor documente inedite, istoricul sociologiei românești, Zoltán Rostás, coordonatorul grupului de cercetători și doctoranzi autointitulat *Cooperativa Gusti*, forează în profunzimea relațiilor personale, academice și profesionale dintre sociologii Școlii Gusti într-o perioadă marcată de turbulențe politice și economice, dar în același timp propice pentru știință și cercetare.

De altfel, *Cooperativa Gusti*, o echipă alcătuită din foști studenți, foști și actuali doctoranzi ai profesorului Zoltán Rostás, ne-a obișnuit în ultimii ani cu preocuparea constantă pentru studierea și înțelegerea, în context interbelic și postbelic, a istoriei Școlii gustiene și a membrilor săi. Apelând la martori și mărturii, la interviuri de istorie orală cu membrii Școlii gustiene, la corespondența privată, la amintiri sau memorii, Rostás și *Cooperativa Gusti* contribuie la scrierea unei istorii alternative a sociologie românești, la dezvăluirea cercurilor informale și a grupărilor interne, dar și a *networking*-ului gustian care a făcut posibilă dezvoltarea organizațională și funcționarea Școlii Monografiei. Neobișnuit în spațiul academic românesc ca demers științific, metodă și mod de organizare, grupul *Cooperativa Gusti* se autodefinește ca fiind unul *marginal*, informal, colegial, fără a deține vreo infrastructură de cercetare sau de editare, dar deosebit de inovator și productiv din punct de vedere al cercetării și publicării; numai în ultimii ani, pentru a exemplifica, au apărut: *Marginal si experimental - Cooperativa Gusti: două decenii de cercetare in istoria sociologiei,* coordonat Ionuț Butoi și Martin Ladislau Salamon; *Condamnare, marginalizare și supraviețuire în regimul comunist. Școala gustiană după 23 august 1944,* coordonat de Zoltán Rostás.

Cooperativa Gusti se remarcă astfel printr-o producție impresionantă de articole științifice, studii, conferințe, dar și numeroase volume de istorie orală ale căror obiect de investigație sunt nu doar membrii Școlii de Sociologie de la București, ci, nu de puține ori, și grupuri sociale marginale din istoria recentă: migranți, bișnițari, mici activiști comuniști, revoluționari, protestatari etc. Utilizarea

interviurilor de viață, apelul la biografii, memorii, amintiri, sau publicarea corespondenței inedite a membrilor Școlii gustiene reprezintă, cu toate limitele lor științifice, o plonjare în perioada interbelică sau postbelică, pentru a surprinde în firescul ei nefardat, atât lumea gustiană, universul monografiștilor în spațiul academic și la cercetările de teren, cât și lumea obișnuită, autentică, a satelor cercetate de echipele de sociologi, viața socială cotidiană a intelectualilor și a oamenilor simpli din societatea românească interbelică prin ochii celor care au trait-o în contextul epocii. Atunci când propune o istorie alternativă a sociologiei, profesorul Zoltán Rostás și grupul de cercetători adunați în jurul *Cooperativei Gusti* prezintă de fapt o istorie socială nu doar a sociologiei, ci și a interbelicului și postbelicului românesc. Volumul *Scrisori inedite adresate lui Dimitrie Gusti* nu face excepție. Lumea satului și a țăranilor, precum și episoade din viața socială cotidiană a monografiștilor sunt developate în conținutul celor 40 de scrisori inedite, păstrate la Muzeul de Etnografie din Brașov și publicate în 2020 cu o introducere de Zoltán Rostás. Notele și comentariile lui Rostás însoțesc permanent textul *scrisorilor*, pun informațiile în context, separă opiniile expeditorului de fapte, coroborează cu date din alte surse, clarifică subînțelesurile din subtext, explică atitudinile sau frustrările corespondenților.

În prima parte a volumului sunt grupate scrisorile oamenilor din Drăguș adresate lui Gusti în perioada 1929-1954. Faptul că sătenii i se adresează ministrului, profesorului sau chiar *nașului* Gusti este explicat de Z. Rostás[1] prin relația de durată și de încredere dintre oamenii Drăgușului și membrii echipelor gustiene; satul a fost frecventat și investigat de echipele de monografiști de mai multe ori în perioada 1929-1939. Dacă monografiștii doreau „să obțină participarea localnicilor pentru rezolvarea problemelor" comunității locale și „pentru a le câștiga încrederea", metoda cercetătorului era aceea de a se prezenta în postura cuiva care nu predă lecții, ci care învață de la sătean. Diologul cu țăranii și petrecerea unui timp de învățare reciprocă sunt instrumentele de lucru pe teren la care recurgeau echipele; *educarea îndoită*: a satului de către echipă, a echipei de către sat, observa Dumitru Sandu într-un studiu[2] despre Școala Sociologică de la București, coordonat de Sanda Golopenția.

În cea de-a doua parte a volumului descoperim 26 de scrisori trimise între 1927 – 1942 de către teoreticianul metodei monografice, Traian Herseni, către mentorul său, sociologul Dimitrie Gusti. În ultima parte sunt colectate 8 scrisori adresate fondatorului Școlii monografice de către discipolii săi, printre care Dumitru C. Amzăr, Tudor Vianu, Gh. Vlădescu-Răcoasa, precum și din partea unor sociologi din străinătate, Guillaume Jacquemyns de la Univ. din Bruxelles și Leopold von Wiese, preș. Asociației germane a sociologiei. Volumul *Scrisori inedite...* este în fapt numărul 10 al revistei muzeului etno.brașov.ro, apariția fiind dedicată *in honorem* profesorului Gusti, cum precizează Dr. Ligia Fulga în *Nota asupra ediției*. Portretele care ies în evidență în partea a doua a volumului aparțin celor doi oameni de bază ai Monografiei, Traian Herseni și Henri H. Stahl. Primul din ei este unul dintre autorii *Scrisorilor inedite...*, celălalt este subiectul multora dintre episoadele relatate în aceste epistole. Primul este teoreticianul Monografiei (T. Herseni, *Teoria monografiei sociologice*, 1934), celălalt este tehnicianul ei (H.H. Stahl, *Tehnica monografiei sociologice*, 1934). Ceea ce surprinde în aceste scrisori este portretul pe care discipolul lui Gusti, Traian Herseni, i-l zugrăvește începând cu anul 1933 colegului său, Henri H. Stahl.

Metodologul Școlii Monografice[3], sociolog socialist pe linia social-democrației austriece[4], membru al Partidului Social-Democrat,[5] revoltat de boala legionară care afectase în interbelic tânăra generație de studenți și universitari, amuzat de „rinocerizarea" intelectualilor contemporani[6], imun la fanatism și la ideile mistice și antisemite ale lui Codreanu, neatins de „vraja" metafizică a profesorului-filozof Nae Ionescu[7] care îi fascina pe colegii săi de generație, neatras de Nae spre dezamăgirea colegului său, Mircea Vulcănescu[8], Henri H. Stahl este descris în *Scrisorile* lui Herseni ca un boem, nu foarte dedicat muncii de echipă, oricum "nu atât de devotat profesorului Gusti și Monografiei" pe cât se aprecia pe sine Traian Herseni. Într-o scrisoare din 1933, Herseni îi acuza pe H. H. Stahl și pe folcloristul și muzicologul Constantin Brăiloiu că „au lucrat în tot decursul campaniei (Drăguș) împotriva lui Gusti și a monografiei"[9], iar pe alți monografiști de chefuri și scandaluri. Herseni povestește o istorioară în care Stahl i-ar fi înscenat „camaradului" Bernea furtul unei icoane pe care și-o dorea Brăiloiu. În alte scrisori, din septembrie 1939, Herseni îi bârfea pe Stahl nu-și cursurile din cauza Serviciului Sociale iar pe Răcoasa că degeaba ține orele, iar în luna mai '39 raporta că aceeași Stahl și Brăiloiu nu se ocupau de redactarea articolelor științifice pentru monografia Drăgușului sub pretextul că sunt ocupați cu Serviciul Social. .

Introdus la sfârșitul anului 1938, Serviciul Social a fost interpretat ca un act politic al dictaturii regale carliste îndreptat împotriva Mișcării Legionare[10]. Obligativitatea muncii la sat la care Legea Serviciului Social îi obliga pe toți absolvenții care urmau să fie licențiați a fost justificată ca o contrapondere la ascensiunea organizației extremiste Garda de Fier care în anii 30 a folosit munca voluntară la sate ca o formă de educare legionară[11]. Într-un comentariu din *Scrisori inedite...*, Rostás[12] subliniază că birocratizarea și organizarea paramilitară din cadrul Serviciului Social și implicarea "bătrânilor" monografiști în administrarea instituției în care urmau să fie coordonați zeci de mii de absolvenți trebuie să îi fi ținut ocupați pe sociologi, reducând astfel numărul de cercetări științifice care puteau fi publicate.

În contextul în care după 1934, după ce profesorul Gusti a fost numit director al Fundației Culturale Regale, echipelor de cercetare monografică li s-au adăugat treptat pe teren echipele regale studențești, cercetători ca Dumitru Sandu au rezerve cu privire la faptul dacă sociologii angajați la Fundație au servit cu adevărat monarhiei sociale a lui Carol al II-lea[13] și nu cumva mai degrabă au contribuit științific la ridicarea satului prin el însuși.[14] Grupare monografistă de la Fundație, alcătuită din H.H Stahl, A. Golopenția și O. Neamțu, a fost percepută într-o anumită măsură ca „echipă de PR și comunicare sub

conducerea profesorului Gusti cu misiunea de <<reconstrucție a României sub conducerea monarhului Carol al ll-lea>>."[15] Sandu interpretează că nu se poate trage această concluzie doar prin raportare la textele din *Curierul Echipelor,* revista lunară fondată în 1934 care în anii de muncă culturală în mediul rural a avut rolul de îndrumare, instruire și orientare a membrilor echipelor regale studențești. Dar articolele semnate de Henri H Stahl[16] arată că școala gustiană nu a abandonat de fapt cercetările științifice monografice, ci că a adăugat în a doua partea a anilor 30 o formă de voluntariat specifică muncii culturale la sate în trend pe plan internațional la vremea respectivă.[17]

Unii participanți la munca echipelor regale studențești au perceput totuși activitatea la sate ca „propagandă în slujba dictaturii regale".[18] Munca culturală, direct sau indirect în favoarea carlismului, precum și tentativa de contracarare prin echipele regale a ascensiunii legionare pot fi legitime dacă este avută în vedere preocuparea pragmatică a unor discipoli apropiați de Gusti, ca Henri H. Stahl, de a implementa sistemul științific gustian de cercetare și acțiune socială. Concepția Sociologie – Etică – Politică,[19] care lua forma intervenției la sate pentru cercetare și modernizare, este în acord cu proiectul gustian de monografie a națiunii și de construcție națională.[20] Se poate observa și din *Scrisori...* că influența în sate a muncii culturale a echipelor Fundației și efectele acestui PR politic a avut însă un impact minor, insignifiant, sociologii find preocupați mai mult de cercetare decât de propagandă în favoarea lui Carol. Acest fapt ar putea explica și lipsa de susținere financiară din partea unei părți a Guvernului Armand Călinescu pentru Școala Gusti și echipele regale studențești, subfinanțare pe care o constată într-un comentariu la *Scrisori...* Zoltán Rostás.[21]

Evident, în tot acest context social și politic dificil, sociologul și istoricul Henri H. Stahl, a fost mai mult un cercetător de teren decât un administrator sau instructor al unor echipe regale cu misiune politică de contracarare a Legiunii. Pragmatismul său de influență gustiană l-a determinat să cerceteze prin lentila istoriei sociale satul românesc și să acționeze pentru „ridicarea" lui și a națiunii mizând, la fel ca alți monografiști angajați la Fundație, pe o mișcare susținută și finanțată de rege,[22] ca alternativă la extremismul legionar. Finanțarea de la stat nu doar că a fost mereu insuficientă, ci *Scrisorile...* descriu situația materială precară a unora dintre membrii Școlii, precum Traian Herseni, mereu în așteptarea unui sprijin material din partea profesorului sau ministrului Gusti.[23]

Spre deosebire de figura lui Stahl, portretizat ca un bucureștean boem, de viață, căruia în plăcea să iasă în lume, Traian Herseni se dezvăluie în *Scrisori...* ca un personaj solitar, retras, aproape monahal. Corespondența inedită cu Gusti confirmă imaginea pe care i-o creionează Stahl în interviul cu Rostás din anii 80: „Herseni era un hirsut, închis la el în casă. N-avea legături de prietenie, să meargă el seara, să-și piardă vremea la cafenea."[24] Teoreticianul Monografiei, gânditor preocupat mai mult de metafizică și fenomenologie, Traian Herseni a refuzat munca culturală de la Fundație după 1934 și aderat în schimb la Mișcarea lui Codreanu. Și-a continuat în această perioadă activitatea ca universitar și sociolog la Seminarul de Sociologie și în cercetări monografice. În 1937 când adera la Legiune, Herseni a publicat două broșuri de popularizare a gândirii legionare: *Mișcarea Legionară și Muncitorimea, Mișcarea Legionară și Țărănimea*. În a a doua parte a anilor 30 a păstrat cu Fundația Regală relații de colaborare. Discipolul lui Gusti, Traian Herseni, a participat la cercetările de completare începute în 1938 pentru monografia Drăgușului pentru a fi publicate în cinstea Congresului Internațional de Sociologie din 1939.

După instalarea dictaturii personale a lui Carol al II-lea în februarie 1938, represaliile antilegionare și condamnarea din luna mai a lui Corneliu Zelea Codreanu, într-o scrisoare din 16 septembrie 1938 Traian Herseni îl asigura pe Gusti care îi oferise rolul de inspector de echipă regală că în activitatea sa de teren „nu face altceva decât politica culturală a Fundației". Zoltán Rostás notează că Herseni bănuia că scrisoarea adresată profesorului Gusti ar fi putut fi citită de agenții de contrainformații. În cuprinsul scrisorii Herseni își declara atașamentul pentru proiectul gustian de la Fundație, dar pentru structurile de informații nu era important faptul că Herseni își exprima fidelitatea față de Dimitrie Gusti, cât față de Rege și instituțiile sale. Herseni își etichetează textele pro-legionare semnate cu un an în urmă drept „broșurile vechi"[25] accentuând astfel că activitatea sa legionară este de domeniul trecutului.

Devotamentul lui Herseni pentru Școala Monografică, efortul și munca asiduă de cercetare nu pot fi contestate. Traian Herseni a avut o atitudine diferită față de Școala Sociologică prin raportare la grupul de la revista *Rânduiala*. Herseni nu a discreditat niciodată pe Gusti sau echipele sale, așa cum au făcut-o D.C. Amzăr sau E. Bernea. .Neimplicarea lui Herseni sau Vulcănescu în munca culturală de ridicare a satului de după 1934 nu a însemnat și o negare a doctrinei gustiene.

Volumul *Scrisori inedite adresate lui Dimitrie Gusti* în care se remarcă unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai profesorului Gusti, Traian Herseni, trebuie citit împreună cu cele patru volume ale *Rapsodiei epistolare* a lui Anton Golopenția, publicate de Sanda Golopenția și cu *Epistolar monografist,* ediție de Zoltán Rostás din arhiva de scrisori a lui H. H. Stahl. Aceste documente de istorie socială exprimă starea de spirit a vremii, confruntarea tinerilor cercetători cu neajunsurile materiale, modul în care monografiștii gestionau problemele lor de fiecare zi, mecanismele prin care discipolii lui Gusti își construiau cariera și relațiile sociale în acel moment. Ambiguitatea misiunii Școlii monografice în privința cercetării și a acțiunii, precum și personalitatea profesorului Gusti au generat în anii 30 o acerbă competiție internă și au alimentat o serie de conflicte între monografiști nu doar în spațiul cultural, politic, academic, ci și științific. În acest context tensionat, Zoltán Rostás observă că în viziunea lui Herseni pentru „salvarea monografiei" ar fi fost posibilă dacă Dimitrie Gusti ar fi luat măsuri împotriva oponenților săi. Un demers pe care Profesorul evident că nu l-a luat niciodată în considerare, dar care indică natura relațiilor conflictuale organizaționale din interiorul Școlii de Sociologie care au afectat la rândul lor îndeplinirea obiectivelor științifice ale Monografiei.

Note:

1. Zoltán Rostás, *Scrisori inedite adresate lui Dimitrie Gusti* (Brașov: Creator, 2020), 29-30.
2. Dumitru Sandu, „Ridicarea satului prin el însuși. Ideologii și practici în interbelicul românesc", *Secolul 21,* nr. 1-6 (2012): 223-224.
3. Dumitru Sandu, „Policentrismul Școlii Sociologice de la București: Calea metodologică la Henri H. Stahl", în *Anuarul Institutului de Istorie „G. Barițiu". Series Humanistica* (Cluj-Napoca: Academia Română, 2014), tom. XII, 7–18.
4. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri...* (București: Minerva, 1981), 19-20.
5. Alina Juravle, „Henri H. Stahl – un sociolog social-democrat", *Sfera Politicii*, nr. 175 (2013): 51.
6. Zoltán Rostás, *Monografia ca utopie. Interviuri cu Henri H. Stahl (1985-1987)* (București: Paideia, 2000), 222.
7. Antonio Momoc, *Capcanele politice ale sociologiei interbelice. Școala gustiană între carlism și legionarism* (București: Curtea veche, 2012), 293.
8. Stahl, *Amintiri și gânduri...,* 214–217.
9. Rostás, *Scrisori...,* 45-46, 81-82, 92.
10. Zoltán Rostás, „Contextul cristalizării Școlii Sociologice de la București în anul 1936", *Revista Română de Sociologie*, anul XXVII, nr. 5–6 (2016), 389.
11. Zoltán Rostás și Dragoș Sdrobiș, *Culturalizarea în uniformă, Articole și documente privind legea Serviciului Social 1938-1939* (București: Paideia, 2017): 10, 13-14.
12. Rostás, *Scrisori...,* 96.
13. Antonio, Momoc, „H.H. Stahl – from Social Research to Social Monarchy", in *ACUM: Social Space and Its Actors* (Brașov: Editura Universității Transilvania din Brasov, 2011), 47-54.
14. Sandu, „Ridicarea...", 218.
15. Momoc, *Capcanele politice*, 314-315.
16. Henri H. Stahl, „Zări noi în munca noastră", *Curierul echipelor studențești,* an II, Serie II, nr. 2, 15 ianuarie 1937.
17. Rostás și Sdrobiș, *Culturalizarea în uniformă,* 9.
18. Zoltán Rostás, *Atelierul gustian. O abordare organizațională* (București: Tritonic, 2005), 45.
19. Dimitrie Gusti, „Sistemul de sociologie, etică și politică", în *Opere, Vol. 4,* ed. Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu (București: Ed. Academiei RSR, 1970), 9-10.
20. Antonio Momoc. „Știința și politica în sistemul sociologic gustian: Proiectul de societate al Școlii Sociologice de la București", *Sfera Politicii*, nr. 3, (2013): 101-107.
21. Rostás, *Scrisori*..., 72-74, 79, 95.
22. Rostás, *Atelierul gustian.* 41.
23. Rostás, *Scrisori*..., 95.
24. Rostás, *Monografia ca utopie*, 223.
25. Rostás, *Scrisori*..., 64-65.

Bibliography:

Gusti, Dimitrie. "The System of Sociology, Ethics and Politics." In *Paperworks*, vol. 4, edited by Ovidiu Bădina and Octavian Neamțu, 9-10. Bucharest: Ed. Academiei RSR, 1970.

Juravle, Alina. "Henri H. Stahl – un sociolog social-democrat" [Henri H. Stahl: A Social-Democrat Sociologist]. *Sfera Politicii*, no. 175 (2013): 46-56.

Momoc, Antonio. "H.H. Stahl – from Social Research to Social Monarchy." in *ACUM: Social Space and Its Actors* 5, no. 1 (2011): 47-55.

Momoc, Antonio. "Știința și politica în sistemul sociologic gustian: Proiectul de societate al Școlii Sociologice de la București" [Science and Politics in Gusti's Sociological System: Sociological School of Bucharest Project]. *Sfera Politicii*, no. 3 (2013): 101-107.

Rostás, Zoltán. *Scrisori inedite adresate lui Dimitrie Gusti* [Unprecedented Letters to Dimitrie Gusti]. Brașov: Creator, 2020.

Zoltán Rostás, "Contextul cristalizării Școlii Sociologice de la București în anul 1936" [The context in which Sociological School of Bucharest crystalized itself]. *Revista Română de Sociologie*, no. 5–6 (2016): 387–402.

Rostás, Zoltán. *Monografia ca utopie. Interviuri cu Henri H. Stahl (1985-1987)* [Monography as Utopia. Interviews with Henri H. Stahl (1985-1987)]. Bucharest: Paideia, 2000.

Rostás, Zoltán. *Atelierul gustian. O abordare organizațională* [Gusti's Workshop: An Organizational Approach]. Bucharest: Tritonic, 2005.

Rostás, Zoltán, and Dragoș Sdrobiș. *Culturalizarea în uniformă, Articole și documente privind legea Serviciului Social 1938-1939*, [Culturalization via uniform. Articles and Documents about Social Service Law 1938-1939]. Bucharest: Paideia, 2017.

Sandu, Dumitru. "'Ridicarea satului' prin el însuși. Ideologii şi practici în interbelicul românesc" ["The Rise of the Village" by Itself. Ideologies and Practices in Romania during the Interwar Period]. *Secolul 21*, no. 1-6 (2012): 215-241.

Sandu, Dumitru. "Policentrismul Școlii Sociologice de la București: Calea metodologică la Henri H. Stahl", [The Polycentricism of the Sociological School of Bucharest: Henri H. Stahl's Methodological Path] in *Yearbook of "George Barițiu" Institute of History. Series Humanistica,* edited by Virgil Ciomoș, tom. XII, 7–18. Cluj-Napoca: Academia Română, 2014.

Stahl, Henri, H. *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice"* [Memories and Thoughts from the Old School of "Monographic Sociology"]. Bucharest: Minerva, 1981.

Stahl, Henri H. "Zări noi în munca noastră" [New Dawn in Our Work]. *Curierul echipelor studențești,* January 15, 193